

В.С.Канцір

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права і процесу
Інституту права, психології та інноваційної освіти,
Національного університету «Львівська політехніка»

Т.М. Урдей

студент 4 курсу
Інституту права, психології та інноваційної освіти,
Національного університету «Львівська політехніка»

КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНЕ НАПОВНЕННЯ ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: СВОБОДА ВІД САМОВИКРИТТЯ. ДОСВІД ОКРЕМИХ ДЕРЖАВ

Невід'ємним правом особи є її можливість не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів. Відповідні положення регламентовані у ст. 63 Конституції України, деталізовані у галузевому законодавстві, зокрема, п.11 статті 7 КПК України [1].

Згідно з цими нормами, особи мають право не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом, не несуть відповідальності за відмову їх давати. Так, стаття 3 Кодексу чітко окреслює, що близькі родичі та члени сім'ї, це чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі.

Назване конституційне право не може бути обмежене, окрім випадків, передбачених Конституцією України (ст. 64 Конституції України). Тобто особа є вільною від самовикриття та викриття членів своєї сім'ї чи близьких родичів, отже сама вирішує давати чи не давати їй показання або пояснення про себе, членів сім'ї чи близьких родичів під час досудового розслідування, судового розгляду.

Конституція України закріпила невідчужуваність, непорушність, невичерпність забезпечення з боку держави конституційного права не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів. Саме тому актуальним є дослідження можливостей людини здійснити таке право, механізму його гарантування і реалізації в Україні з урахуванням відповідного зарубіжного досвіду. Потребують наукового аналізу поняття, ознаки, зміст, гарантії конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, а також роль держави і громадянського суспільства в його забезпеченні [2].

Забезпечення реалізації конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів як конституційна гарантія проти самозвинувачення найперше була встановлена у кінці XVII ст. у конституційному праві Великобританії.

Якщо звернутися до сучасного правотворчого досвіду окремих держав, то, до прикладу, на рівні Конституції Франції закріплено, що кожен має право не свідчити проти самого себе закріплено в галузевому законі:

1. Ніхто не може бути примушений свідчити проти себе.
2. Зізнання, здійснене під примусом, тортурами чи залякуванням або після тривалого арешту чи ув'язнення, не може розглядатися як доказ.
3. Ніхто не може бути засуджений чи покараний у випадку, коли єдиним доказом проти нього є його власне зізнання» [2].

Можна зробити висновок, що у Франції право особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, має подвійне значення, а саме: – це засіб доказування, який є необхідний для встановлення в справі; – розглядається як один із засобів здійснення права на захист. Слідчий суддя та суддя зобов'язаний допитати обвинуваченого з метою отримання його показань під час розслідування і судового розгляду. Разом з тим, обвинувачений при допиті не приносить присягу і має право взагалі не давати жодних показань. Під час першої явки, слідчий суддя повинен роз'яснити це право, про що робиться відповідна відмітка в протоколі. Якщо ж обвинувачений виявить бажання дати показання, допит проводиться негайно. У французькому законодавстві процес визнання обвинуваченим своєї вини у вчиненні злочину не є вирішальним доказом і не тягне за собою припинення процесу доказування у справі [3].

Особливістю забезпечення конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів у Великобританії є чітке дотримання з боку держави захисту публічних інтересів. Так, перед початком процедури допиту особу зобов'язані попередити не тільки про її праву зберігати мовчання та можливості того, що все, що буде нею сказане, може служити доказом у справі, а й про те, що замовчування інформації під час допиту, на яку особа пізніше розраховує посперитися в суді, може ускладнити її захист. Окрім цього, англійське законодавство, на відміну від вітчизняного, дозволяє посадовій особі, після попередження про право на мовчання, задавати питання уточнюючого характеру або питання, спрямовані на попередження або зменшення спричинення шкоди іншим особам [4].

Конституція Республіки Білорусь у ст. 27 передбачає, що «ніхто не може бути примушений давати свідчити та пояснення проти самого себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів. Докази, отримані з порушенням закону, не мають юридичної сили» [5].

Відповідно до Конституції Азербайджанської Республіки: «ніхто не може бути змушений до давання показань проти себе і своїх близьких родичів та бути підданим переслідуванню за це. Особа, якій на попередньому чи судовому розгляді пропонується надати відомості, які викривають у здійсненні злочину її чи близьких родичів, має право відмовитися від давання показань, не боячись будь-яких негативних юридичних наслідків». Підозрюваний чи обвинувачений не притягуються до кримінальної відповідальності у випадку дачі завідомо неправдивих показань. Щодо свідків чи потерпілих, які приховують свою участь у вчиненні злочину, то вони попереджаються про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві показання лише за умови, якщо не перейдуть у розряд обвинувачених чи підозрюваних [5].

Аналогічні положення передбачено і на рівні Конституції Республіки Хорватії. Так, у її ст. 29 зазначено: «обвинувачену особу не може бути приневолено свідчити проти себе чи визнати свою вину» [108]. Конституція Республіки Словенії в ст. 29 в межах правових гарантій закріплює: «кожна особа має право відмовитися брати вину на себе, обвинувачувати свою родину чи друзів або визначити свою вину» [5].

Конституція Литовської Республіки теж закріплює можливість не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів. Так, в ст. 31 Конституції ренламентовано: «забороняється примушувати давати свідчення проти себе, членів своєї сім'ї або близьких родичів» [5].

Обстеживши згаданий конституційний принцип кримінального процесу в окремих державах, варто резюмувати, що у більшості держав, як і в Україні, забезпечується можливість особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів.

Разом з тим, в досліджуваних законодавствах, така можливість особі забезпечується як у контексті чітко визначеного конституційного права, так і у контексті відповідних гарантій, а також подекуди в контексті навіть зобов'язання. У новітньому законодавстві держав європейського Союзу, можна окреслити дві перспективи розвитку забезпечення конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, а саме:

- 1) полягає у розширенні кола осіб, наділених даним правом;
- 2) друга тенденція полягає в поширенні права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів на інші злочини проти правосуддя. Зокрема, у законодавстві Литви та Польщі скасовано кримінальну відповідальність за надання неправдивих показань потерпілим або свідком у випадку здійснення ними цього з метою уникнення відповідальності членами їх сім'ї або близькими родичами.

Таким чином, національні та міжнародні судові системи здійснюють низку заходів, які забезпечують конституційне право не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів. Велика кількість позовів від співвітчизників до Європейського суду з прав людини, свідчить про недостатню захищеність вказаного права національними судами. В умовах модернізації судової влади, основним завданням є гарантування та забезпечення прав та свобод людини і громадянина. Це надасть можливість забезпечити право особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 р. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua>; Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012. Retrieved from: <http://www.rada.gov.ua> (accessed 22.04.2020).